

Россияның ОБЯ-зы

Россия Федерациясының Хамааты камгалал херектеринин,
онза байдалдар болгаш бойдус айыыл-халавының
уржуктарын чайладыр талазы-биле яамызы

КОГАРААННАРГА
БИРГИ ДУЗАНЫ
ЧЕДИРЕРИ

УДУРТУЛГА

Удуртулганы хөй санныг улус-чонга ажыглаар кылдыр белеткээн

Кижиниң амы-тынынга болгаш кадыкшылынга айыылды тургузуп турар озал-ондакка таварышкан, кемдээшкиннер алган, хораннанган болгаш өске-даа байдалдарга база аарыг-аржыкка таварышканда когараан кижиге бирги дуза чедирер талазы-биле бистинч чуртувустун болгаш даштыкының арга-дуржулгазынга үндезилээн чаа шагның арга-сүмелерин бо удуртулгада киирген. Удуртулганы бирги дуза чедирериниң теорияда билиглерин өөрениринге база катаптаарынга ажыглап болур болгаш айыыл-халап болган таварылгада канчалдыр хөделириниң дугайында чугула медээлерни киирген.

**КОГАААННАРГА
БИРГИ ДУЗАНЫ
ЧЕДИРЕРИ
УДУРТУЛГА**

Москва, 2024

Бирги дуза чедирери когараан кижилерниң амы-тынын болгаш кадыкшылын камгалаарының чугула байдалы болур, чүге дизе, организмде амы-тынга айыылдыг болгу дег хажыдыышкыннарны чайладыптар органы берип турар. Бирги дузаны озал-ондакты көргөн улус азы камгалал албан черлериниң ажылдакчылары чедирип болур. Чүгле оларны бирги дуза чедиреринге өөредип каан болгаш дерип-чепсеглеп каан болур ужурлуг.

Ынчангаш бо хүнде күштүг болуп турар хоойлужудулгага база бирги дуза чедирериниң чаа шагның дүрүмнеринге дүгжүп турар чаа үениң өөредилге дептерлерин парлап үндүрериниң ажык-дузазы улуг.

Удуртулганы Россия Федерациязының Кадык камгалал яамызының бадылааны Бирги дуза чедирериниң чуруму езугаар ажылдап кылган.

Удуртулганы чуруктар-биле немей тайылбырлаан болгаш янзы-бүрү байдалдарга база кемдээшкиннерге бирги дуза чедирериниң аргаларын тодаргайлап көргүскен.

Россияның Кадык камгалал яамызының "Кадык камгалалын организаастаарының база информастаарының төп эртем-шинчилел институту" ФКБА-ның методиктиг аккредитация-симуляция төвүнүң удуртукчузу, м.э.д., профессор Дежурный Леонид Игоревич.

БИРГИ ДУЗА – кижиниң амы-тынын камгалаары-биле дүрген чорудар эң-не бөдүүн хемчеглер бөлүү. Ооң кол сорулгазы - амы-тынга айыылдыг байдалдарны чайладыры база ооң дараазында кемдээшкиннерни болгаш тургустунуп болгу дег нарыыдаашкыннарны болдурбазы.

Россия Федерациязының Кадык камгалал яамызының 2024 чылдың май 3-те үндүргени "Бирги дуза чедирериниң чурумун доктаадырының дугайында" № 220н дугаар дужаалы езугаар (Россия Федерациязының Юстиция яамызының 2024 чылдың май 31-де № 78363 бүрүткел дугаары-биле бүрүткээн) № 220н дугаар дужаалы езугаар 9 соңгаарладып болбас байдалдар база барык кижини бүрүзүнүң өөренип ап шыдаары амы-тынны камгалаар талазы-биле 9 хемчег бар.

БИРГИ ДУЗА ЧЕДИРИП БОЛУР БАЙДАЛДАРНЫҢ ДАҢЗЫЗЫ:

1. Медерелин ышкыныптары.
2. Тынмайын баары база (азы) хан эргилдезинин доктаап туруптары.
3. Тыныш оруктарын өске бир чүүлдүң дуй чыдыптары база амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг кылдыр тыныш хажыттынары.
4. Даштыкы хан агыышкыннары.
5. Механиктиг, химиктиг, электри, изиг температурадан кемдээшкин ап болур хире байдалдарның уржуундан, херелденишкин салдары-биле тывылган кемдээшкиннер, балыг-бышкын аймаа.
6. Хораннаныры.
7. Хоралыг амытаннарга ызыртыры азы шактыраы.
8. Медерелин ышкындыраарына чедирип турар далар-тыртар байдалдар.
9. Нарын-берге, стресс байдалына таварышкаш, ооң салдарына чидии-биле алзыптары.

БИРГИ ДУЗА ЧЕДИРЕР ХЕМЧЕГЛЕР ДАҢЗЫЗЫ

1. Долгандыр байдалды шинчилеп көөрү база бирги дуза чедиреринге айыыл чок байдалдарны хандыраы.
2. Дашкаар хан агыышкыны уламчылап турар бе деп тодарадыры-биле когараан кижини (кижилерни) шинчий көөрү. Херек апарганда, хан агыышкынын чаңгыс азы элээн каш аргалар-биле түр үеде доктаадырын боттандыраы.
3. Когараан кижиде дириг шинчи бар-чогун тодарадыры.
4. Өкпе-чүрек реанимациязын чорудары (тыныш соксап, чүрек сокпас апарганда, бичии када тканьнар амылыг турар үеде организмни диргизери) база тыныш оруктарының хостуг артарынга дузалаары.
5. Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигте кемдээн байдалдарны, херелденишкин салдарын база өске-даа байдалдарның им-демдектерин илередири-биле, когараан кижини долузу-биле шинчип көөрү база айтыраы (медерелин ышкынмаан болза).
6. Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигте кемдээн байдалдарны, херелденишкин салдарын база өске-даа байдалдарның аайы-биле бирги дузаны чедирери.
7. Ооң мурнунда эмчиниң бижип бергени эмнээшкинге ажыглаар эм-таң аймаан когараан кижиниң ижеринге дуза кадары.
8. Когараан кижиниң мага-бодун таарымчалыг байдалче киирери база ол байдалга турум тудары.
9. Дүрген эмчи дузаны кыйгыртыры (ооң мурнунда кыйгыртпаан болза), когараан кижиниң байдалын хынаары, психологтук дуза чедирери, көжүрери, дажыглаары, дүрген эмчи дузанының үнүүшкүн бригаданынга, эмнелге черинге, бирги дуза чедирер хүлээлгелиг тускай албан черинге дамчыдары.

2011 чылдың ноябрь 21-де үнген "Хамаатыларның кадыкшылын камгалаарының үндезиннериниң дугайында" № 323 РФ-тиң ФХ-зиниң 31 чүүлү езугаар, Россияда кижини бүрүзү тускай белеткелдиг база (азы) мергежээн болза, далаш байдалга бирги дуза чедирер эргелиг. Оон аңгыда, РФ-тиң Кеземче, Административтиг болгаш Хамааты хоойлужудулгаларының "Эргежок чугула таварылга" деп чүүлү бирги дуза чедирип турган кижини, когараан кижини амы-тынындан чарылган-даа болза азы аңаа бирги дуза чедирип тургаш, өжөгөрээн эвес хора чедирген таварылгада-даа камгалап турар.

ДОПЧУЗУ

Бирги дуза чедирер талазы-биле хемчеглер даңзызы **11**

Когараан кижилер бар болуушкун болган черге хөделиишкиннерниң ниити дес-дараалашкаа **12**

1. Байдалды шинчилеп көөрү болгаш айыылдыг бооп болур барымдааларны чайладыры. Когараан кижини көжүрери. **14**

1.1. Когараан кижини автомобильден азы чедери берге берден уштуру. **15**

1.2. Когараан кижини өскээр көжүрериниң ниити дүрүмнери. **16**

2. Даштыкы хан агыышкыны бар таварылгада когараан кижини ниитизи-биле шинчилеп көөрү болгаш бирги дуза чедирери. **19**

3. Медерелин болгаш тыныжын хынаарының аргазы. **24**

4. Өкпе-чүрек реанимациязын чорудары. **25**

4.1. Хөрек клетказынче базар кылдыныгларның дүрүмнери. **25**

4.2. Кылымал тындырылга чорударының дүрүмнери. **27**

4.3. Автоматчылткан даштыкы дефибрилляторну (АДД) ажыглаары.	27
4.4. Тыныш оруктарын өске чүүл шуут дуй чыдыпкан таварылгада бирги дуза чедирери.	29
5. Когараан кижини долузу-биле шинчилеп көөрү болгаш айтырары.	31
6. Кемдээшкиннер алганда, херелдениишкинге таварышканда, изиг температура, химиктиг бүдүмелдер салдарын алганда, хоралыг амытаннар ызырганда азы шапканда бирги дуза чедирери.	32
6.1. Кемдээшкиннер алганда бирги дуза чедирери.	32
6.1.1. Баш кемдээшкини алганда бирги дуза чедирери.	32
6.1.2. Карак биле карак хавыынга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.	33
6.1.3. Думчук ханзырай бергенде бирги дуза чедирери.	34
6.1.4. Моюнга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.	35
6.1.5. Хөрек клетказы балыгланганда бирги дуза чедирери.	35
6.1.6. Ижинге кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.	37
6.1.7. Холдар-буттарга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.	38

6.2. Хораннанганда бирги дуза чедирери.	41
6.2.1. Аас дамчыштыр хораннанганда бирги дуза чедирери.	41
6.2.2. Тыныш оруктары дамчыштыр хоралыг бүдүмелдер киргенде бирги дуза чедирери.	42
6.2.3. Карактар кемдээнде бирги дуза чедирери.	43
6.3. Өрттенгенде бирги дуза чедирери.	44
6.4. Изигге (хүнге) аттырыпканда бирги дуза чедирери.	46
6.5. Доңурганда бирги дуза чедирери.	48
6.6. Ниитизи-биле доңупканда бирги дуза чедирери.	49
6.7. Электри тогунга соктурганда бирги дуза чедирери.	49
6.8. Хоралыг амытаннар ызырганда азы шапканда бирги дуза чедирери.	51
6.8.1. Чылан шапканда бирги дуза чедирери.	51
6.8.2. Курт-кымыскаяк ызырыпканда бирги дуза чедирери.	52

6.9. Моорай берген таварылгада бирги дуза чедирери.	53
6.10. Курлуп, тырта берген таварылгада бирги дуза чедирери.	53
7. Ооң мурнунда эмчиниң бижип бергени эмнээшкинге ажыглаар эм-таң аймаан ижеринге когараан кижиге дузалаары.	54
8. Когараан кижиниң мага-бодун таарымчалыг байдалче киирери база ол байдалга турум тудары.	55
9. Психологтуг ачы-дузаны чедирери.	56

БИРГИ ДУЗА ЧЕДИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДАҢЗЫЗЫ

1. Долгандыр байдалды шинчилеп көөрү база бирги дуза чедиреринге айыыл чок байдалдарны хандыраы.

2. Дашкаар хан агышкыны уламчылап турар бе деп тодарадыры-биле когараан кижини (кижилерни) шинчий көөрү. Херек апарганда, хан агышкынын чаңгыс азы элээн каш аргалар-биле түр үеде доктаадырын боттандыраы.

3. Когараан кижиде дириг шинчи бар-чогун тодарадыры.

МЕДЕРЕЛИ БАР БОЛЗА:

5. Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигте кемдээн байдалдарны, херелденишкин салдарын база өске-даа байдалдарның им-демдектерин илередири-биле, когараан кижини долузу-биле шинчип көөрү база айтыраы (медерелин ышкынмаан болза).

6. Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигте кемдээн байдалдарны, херелденишкин салдарын база өске-даа байдалдарның айы-биле бирги дузаны чедирери.

7. Ооң мурнунда эмчиниң бижип бергени эмнээшкинге ажыллаар эм-таң аймаан когараан кижиниң ижеринге дуза кадары.

8. Когараан кижиниң мага-бодун таарымчалыг байдалче киирери база ол байдалга турум тудары.

МЕДЕРЕЛИН ЫШКЫНЫПКАН БОЛЗА:

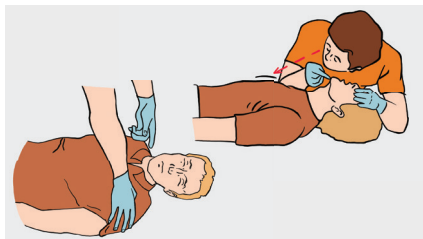
4. Өкпе-чүрек реанимациязын чорудары (тыныш соксап, чүрек сокпас апарганда, бичии када тканьнар амылыг турар үеде организмни диргизери) база тыныш оруктарының хостуг артатын дузалаары

9. Дүрген эмчи дузаны кыйгыртыры (ооң мурнунда кыйгыртпаан болза), когараан кижиниң байдалын хынаары, психологтуг дуза чедирери, көжүрери, дажыглаары, дүрген эмчи дузаның үнүүшкүн бригадазынга, эмнелге черинге, бирги дуза чедирер хүлээлгелиг тускай албан черинге дамчыдары.

КОГАРААН КИЖИЛЕР БАР БОЛУУШКУН БОЛГАН ЧЕРГЕ ХӨДЕЛИИШКИННЕРНИҢ НИИТИ ДЕС-ДАРААЛАШКАА:

1. Силерге база когараан кижиге кандыг-даа айыыл чок дээрзин ылавылап алыңар. Эмчи хол-хаптарын болгаш маскаларын ажыглаңар. Когараан улустуң санын тодараткаш, болдунар болза, оларга бирги дуза чедиреринге белен мен деп дыңнадыңар. Тыныш оруктарын өске чүүл дуй чыдыпкан болза, оларны аажыдыптар хемчеглерни боттандырыңар.

2. Когараан кижини ниитизи-биле шинчий көрүңер. Даштыкы хан агышкы илереттинген болза, ону доктаадыңар (18-ки арынны көөр).

3. Когараан кижини медресели бар бе деп хынаңар (23-кү арынны көөр) база тынып турар бе дээрзин тодарадыңар. Медресели бар болза, № 5 пунктуже шилчиир болгаш улаштыр көөр.

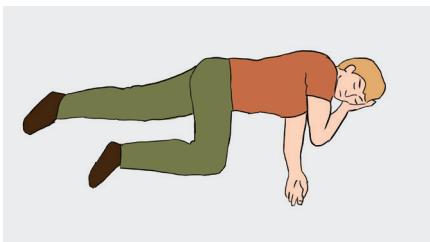

4.1. Медреселин оскунупкан, тыныжы доктаап, хан эргилдези чорбайн турар болза, 103 азы 112 дугаар-биле дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Хөрек клетказынче базарын кылымал тындырылга кылыры-биле чергелештирип, 2 тындырылгага 30 катап базып тургаш, өкпе-чүрек реанимациязын эгелеңер (24-кү арынны көөр).

Бар болза, даштыкы автоматчыткан дефибрилляторну ажыглаңар (26-гы арынны көөр).

4.2. Медерелин ышкыныпкан таварылгада когараан кижини дириг шинчи берип турар апарганда (азы эгезинден тура дириг деп им-демдектер бар болза) үстүкү тыныш оруктары хостуг болур кылдыр байдалды тургузуңар (доктаамал ийленип алган туруш) азы когараан кижиниң бажын сегелин өрү кылдыр ойттайтыр чыттыргаш, тудар (доктаамал ийленип алган туруш берип шыдавас болза).

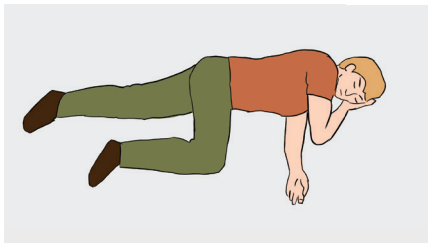

5. Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигте кемдээн байдалдарны, херелденишкин салдарын база өске-даа байдалдарның им-демдектерин илередири-биле, когараан кижини долузу-биле шинчип көрүңер.

6. Илереттинген им-демдектерге дүүштүр бирги дузаны чедириңер.

7. Ооң мурнунда эмчиниң бижиپ бергени эмнээшкинге ажыглаар эм-таң аймаан когараан кижиниң ижеринге дузадаңар.

8. Когараан кижиниң байдалын база ооң кемдээшкиннерин кичээнгейге алгаш, мага-бодун таарымчалыг байдалче киирери база ол байдалга турум тудары (54-кү арынны көөр).

9. Дүрген эмчи дузанын (ооң мурнунда кыйгыртпаан болза) кыйгыртыптыңар. Дүрген эмчи дузаны азы өске-даа албан черлериниң келиринге чедир когараан кижиниң байдалын хынап, аңаа психологтук дузаны чедириңер. Дүрген эмчи дузанының бригаданы чедип келирге, когараан кижини оларга дамчыдып бергеш, айтырыгларынга харыылааш, болгу дег деткимче-дузаны көргүзүңер.

1. Байдалды шинчилеп көөрү болгаш айыылдыг бооп болур барымдааларны чайладыры. Когараан кижини көжүрери.

Долгандыр байдалды шинчилеп, бодуңарга база когараан кижиге айыыл чок бе дээрзин шинчилей көрүңер. Херек болза, когараан кижини айыыл чок черге көжүрүптүңер. Ону боттандыларда когараан кижини көжүрер аргаларның бирээзин ажыглаңар.

1.1. Когараан кижини автомобильден азы чедери берге черден уштуру.

Бир дугаар ээлчегде бодуңарга айыыл чок болуп турарын ылавылап алыңар!

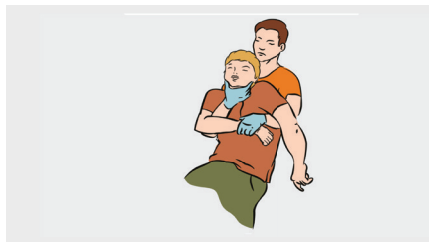
Когараан кижини автомобильден азы чедери берге черден кажан уштурул:

- когараан кижиниң амы-тынынга болгаш кадыкшылынга айыыл бар болза.
- когараан кижиниң таварышкан байдалында бирги дуза чедирери болдунмас болза.

Моюнну хол-биле быжыглай тутпайн уштуру:

- когараан кижиниң курундан туткаш, оорга талазын шала бодуңарже көрүндүр кылдыр тыртып алыңар;
- холдарыңарны когараан кижиниң колдуктарының адаанче киир суккаш, бир холуңуң кырызындан тудуп алыңар;
- когараан кижини уштуп эккелиңер.

Оорга сөөгүңүң моюн кезээн быжыглап алгаш уштуру:

- үстүңде бижиттинген кылдыныгларны күүседир;
 - ооң-биле чергелештир когараан кижиниң дыгдынып алган шенээнге чоок холуңар-биле ооң сегелин шимчевес кылдыр быжыглааш, когараан кижиниң бажын бодуңар хөрээнерге чыпшыр тудуп алыңар;
 - когараан кижини уштуп эккелиңер.
- Когараан кижини уштуп эккелгениниң соонда ону айыыл чок черже көжүрүптүңер.

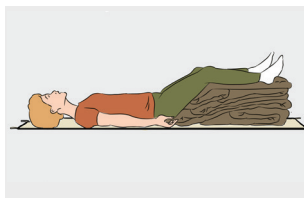

Оорга сөөгүнүн моюн кезээнде кемдээшкин бар деп каразыг тургустунар болза, баш биле моюнну шимчевес кылдыр турум байдалга быжыглаары негеттинер.

1.2. Когараан кижини өскээр көжүреринин ниити дүрүмнери.

Чаданы өрү шимчеп үнерде (транспорттун салонунче киирерде) когараан кижинин бажын мурнадып киирер.

Хөй хан чидирген когараан кижини өскээр көжүрүп шимчедирде, ооң буттарын бажының деңнелинден бедик кылдыр тудар ужурлуг.

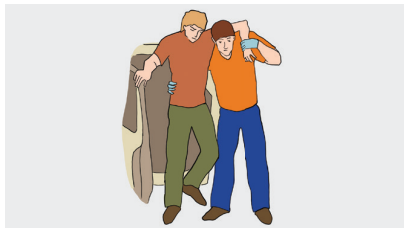

Чаданы куду шимчеп бадарда (транспорттан үндүрерде) когараан кижинин буттарын мурнадып үндүрер.

Когараан кижини мурнунга тудуп алгаш чоруур кизи буттарының адаанче кичээнгейлиг көрүп, соонда чоруп олурар кижиге шупту шаптык-моондактар дугайында дыңнадып чоруур ужурлуг. Когараан кижини соондан көдүрүп чоруур кизи ооң байдалын хайгаарап, херек апарганда "Тур! Кузуп эгеледи!" азы "Тур! Медерелин ышкыныпты!" деп командаларны бээр.

КОГАРААН КИЖИЛЕРНИ ӨСКЭЭР КӨЖҮРЕРДЕ БУТТАРЫН ЧАҢГЫС АЙЛАШТЫР ЧЕРГЕЛЕШТИР КЫЛАШТАП БОЛБАС!

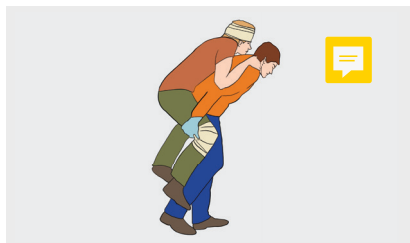

Когараан кижини транспортка азы айыыл чок черге чедир көжүрерде оон алган кемдээшкиннериниң хевирин база ниити байдалын кичээнгейге ап, көжүреринге дузалажыр кижилерниң санын болгаш оларның күш-шыдалын барымдаалап тургаш, аңгы-аңгы аргалар-биле көжүрүп болур.

а. Когараан кижиге дузалажып тургаш, чааскаан көжүрери. Чиик кемдээн, медреселин ышкынмаан улусту көжүрерде ажыглаар.

б. Когараан кижини сөөртүп чорааш, чааскаан көжүрери. Элээн улуг деңзилиг когараан кижини ырак эвес черже көжүрерде ажыглаар. Буттарында кемдээшкиннер алган улуска, аргалыг болза, ажыглавас.

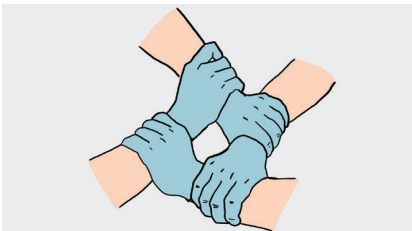
в. Когараан кижини ооргага чүктөп алгаш, чааскаан көжүрери. Улуг эвес деңзилиг когараан кижилерге хамаарыштыр ажыглап болур. Медреселин ышкыныпкан кижилерге хамаарыштыр ажыглап болбас.

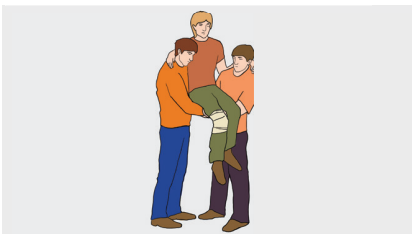
г. Когараан кижини холдарга көдүрүп алгаш көжүрери. Шак ол арганы ажыглаптар хире күчү-күжү бар кижилер ажыглаар. Шак бо арга-биле медреселин ышкыныпкан когараан кижилерни көжүрүп болур. Оорга сөөгү кемдээн деп каразыг бар хире когараан кижилерни, аргалыг болза, ынчалдыр көжүрбес.

д. Когараан кижини эгиннерге чүктеп алгаш көжүрери. Шак бо арга-биле когараан кижини көжүрүп тура, ооң холундан тудуп алыры чугула. Хөрээ, ишти болгаш оорга сөөгү кемдээн кижилерге хамаарыштыр бо арганы ажыглавас.

е. Ийи кижилер дөрт холдарын "шооча" кылдыр тудуштуруп тудуп алгаш, когараан кижини көжүрери. Бир хол өске холдун билээнден тудуп алып, өске хол дузалакчынын холунун билээнден тудуп алып. Когараан кижини оскунуп албазы-биле, холдар билектеринден быжыг туттунчуп алган болур ужурлуг.

ж. Холдарны "шооча" кылдыр туттунчуп алганынын соонда когараан кижилер ооң кырынга олуруп алырга, ону көдүрүпкеш, өскээр көжүрүшптер. Когараан кижилер ону өдүрүп алган улустун эгиннеринден туттунуп ап болур.

з. Ийи кижинин үш холду "шооча" кылдыр тудуштуруп туткаш, когараан кижинин ооргазындан тудуп алгаш көжүрери. Шак бо арганы ажыглаарда, бирги дуза чедирип турар кижилернин бирээзи бир холун "шооча" кылдыр тутпайн, өскезинин эктинден туттунуп аар. Шак ол холга когараан кижилер ооргаланып ап болур. Медерелин ышкынып ап болур хире байдалдыг азы дөрт холдан "шооча" хевирлиг кылдыр тудуп алгаш көжүрерге, быжыг туттунуп шыдавас хире когараан кижилерни шак бо арга-биле көжүрер.

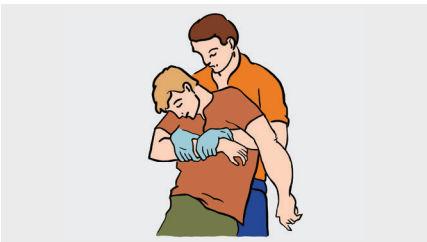

и. Когараан кижиниң холдары болгаш буттарындан ийи кижиниң көдүрүп алгаш көжүрери. Шак бо арга-биле көжүрерде, бирги дуза чедирип турар улустуң бирээзи когараан кижиниң бир холунуң колдуунуң адаанче холун суккаш, кырызындан тудуп алып, а өскези - дискетер адаандан тудуп алып.

к. Оорга сөөгүнде кемдээшкин алган деп каразыг бар когараан кижини көжүрери. Оорга сөөгүнде кемдээшкин алган бооп болур когараан кижини көжүреринге элээн каш кижини негеттинер, олар бирги дуза чедирип турар улустуң бирээзинин удуртулгазы-биле когараан кижини хары угда көдүргеш, көжүрер. Ол көжүрерде, бирги дуза чедирип турар улустуң бирээзи бодунуң холдарының кырылары-биле когараан кижиниң бажы-биле мойнун турум байдалга быжыглай тудуп алып ужурлуг. Оорга сөөгүнде кемдээшкин алган деп каразыг бар когараан кижини дески кадыг калбак чүүлге чыттырып алгаш көжүрери эптиг болгаш айыылы биче болур (чижээ, щитке).

2. Даштыкы хан агыышкыны бар таварылгада когараан кижини ниитизи-биле шинчилеп көөрү болгаш бирги дуза чедирери.

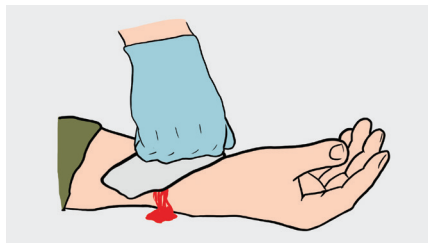

Силерге болгаш когараан кижиге кандыг-даа айыыл чок дээрзин ылавылап хынап алынар. Когараан кижиниң биологтуг суук чүүлдеринден камгаланыры-биле, эмчи хол-хаптарын ажыгланар. Когараан кижини (херек болза) көжүрүптүнер.

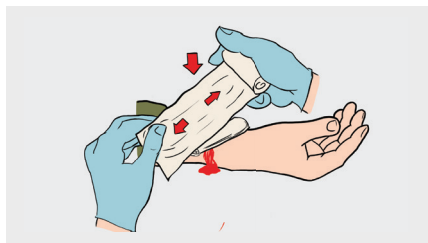

Күштүг даштыкы хан агыышкыны бар бе, чок бе дээрзин илередири-биле, когараан кижини дыка дүрген (1-2 секунда дургузунда) ниитизи-биле шинчий көрүптүңер. Хан агыышкынын эң-не таарымчалыг арга-биле азы каш аңгы аргаларны холбаштырып тургаш, доктаадыптыңар.

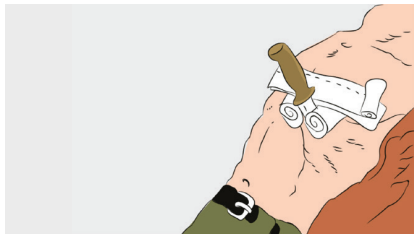
Даштыкы хан агыышкынын түр үеде доктаадырының аргалары:

1. Балыгланышкынны дорт дуй базыптыңар.

2. Быжыг базып турар кылдыр дыңзыг шарыыр. Балыгланган черни элээн каш дүре тудуп каан салфеткалар-биле азы дыңзыг кылдыр ораап каан элээн каш каът марля-биле дуй салыр. Ооң кырындан быжыдыр бинт-биле шарыыр. Шарыышкын өде бээр болза, ооң кырындан база элээн каш кылыннадыр дыңзыдыр ораап каан салфеткалардан салгаш, шарып каан чер кырындан адыжыңар-биле базыптыңар.

Балыг иштинде өске чүүл бар болза, ону борбактай дүрүп каан бинт (валик), пластырь азы шарыг-биле быжыглап калыңар.

Болуушкун болган черге балыг иштинден өске чүүлдерни ушта тырттары хоруглуг!

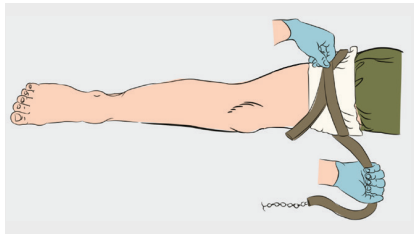
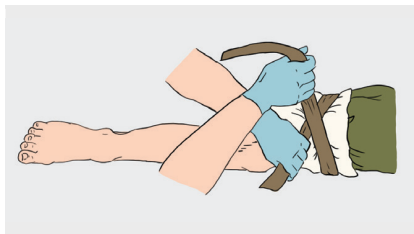
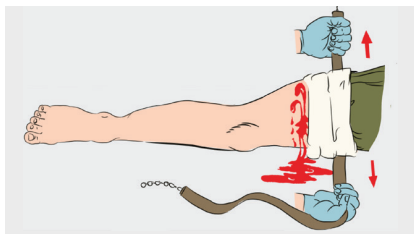
Дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

3. Хан доктаадыр шарыгны кылыптыңар.

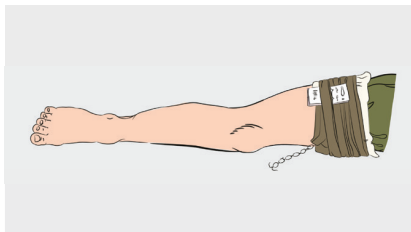
Хан доктаадыр шарыгны чүгле холдар, буттардан хан агып турар болза база хан агышкыны өске арга-биле доктааттынмас, өске арга-биле доктаадып шыдаваан болза, ажыглаар!

Хан доктаадыр шарыгны (турникет деп хан доктаадыр шарыгдан өскелерин) чымчак чадыгже азы когараан кижиниң хевиниң элекментизиниң кырынче балыгланган чеден шала өрү база балыгга чоок кылдыр (балыгдан 5-7 см хире ыракка) шарыыр.

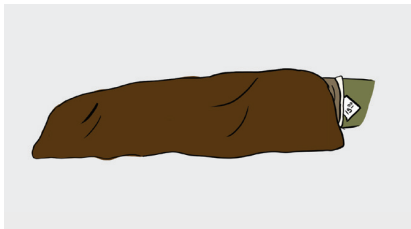
Хан доктаадыр шарыгны бут азы холдуң адаанче киир суккаш, шөе тыртыптыңар. Шарыгның бир дугаар долгандырыын шарыпкаш, балыгдан хан акпайн барган бе деп ылавылап алыңар.

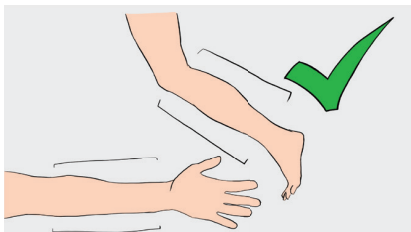
Шарыгның дараазында долгандырыын өрү бедидир үнген спираль хевирлиг кылдыр, баштайгы долгандырыгның чартыын катый албышаан, оон шал сула кылдыр долгандыр шарып үндүрер.

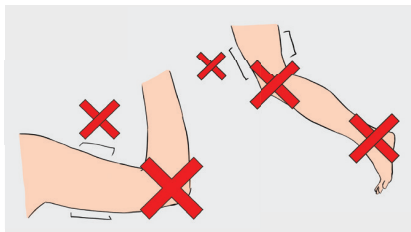
Хан доктаадыр шарыгның адаанче каштың хүнүнде, каш шакта шараанын бижип хаан саазынны киир суп калыңар. Шарыгны көзүлбес кылдыр дуй шарывас база хеп-биле дуглаvas.

Хан доктаадыр шарыгны салган соонда кемдээн холду азы бутту шимчевес кылдыр быжыглаар болгаш чылыг хеп азы термочоорган-биле ораап каар.

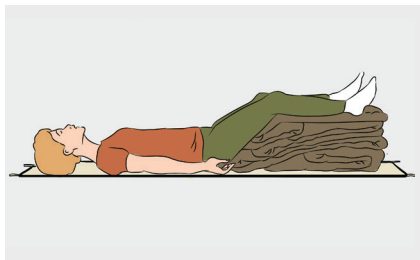

Хан доктаадыр шарыгны чода биле кырыга салып болур!

Хан доктаадыр шарыгны чүстерге, өжүннүн ортаакы үштүң бир кезиинге болгаш дөңмектин адакы үштүң бир кезиинге салып болбас!

Хан доктаадыр шарыгны салып каан соонда эртер уjurлуг эң-не хөй хемчээлдиг үе эрткижеге дуза келбес болза, белеткел бар таварылгада кылыр хөделиишкиннер:

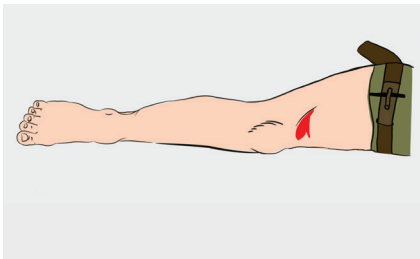

1. Балыгже дорт базып алыңар.
2. Хан доктаадыр шарыгны 15 минутада шала сула кылдыр чежиптиңер.
3. Болдунар болза, балыгланган холду азы бутту нугуп, массажаңар.
4. Хан доктаадыр шарыгны ооң мурнунда турган черинден бичии бедидир катап шарып калыңар.

Хан агыышкыны катап база эгелээн болгаш балыгланган черже дорт базып-даа алырга, дузалавас болза, ДОП ДОРААН хан доктаадыр шарыгны салыңар!

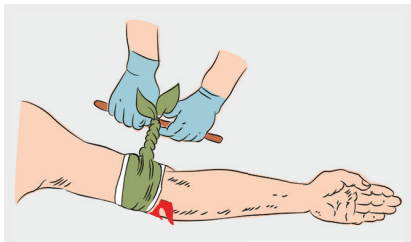
Хөй хан төгүлген болза, когараан кижини буттарын бедик кылдыр чыттырып каар

Турникет хан доктаадыр шарыгны салыры:

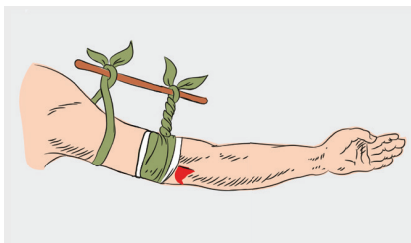

Лентаны толун (пряжка) өттүр супкаш, бутту азы холду долгандыр ораагаш, дыңзыдыр тыртыптар. Чыпшынчак черинден быжыглаар.
Хан доктаадыр шарыгның кагыыжын (вороток) хан төктүрү соксаарыңга чедир долгаар. Кагыышты быжыглаар үтче киир суптар (азы шарыгның бүдүрүкчүзүнүн айытканы езугаар, өске арга-биле быжыглаар).

Табельдиг хан доктаадыр шарыг чок таварылгада долгаар шарыгны ажыглаңар:

Холда бар материалдан (пөс, аржыыл) кылган долгаар шарыгны холду азы бутту долгандыр балыгдан шала өрү кылдыр хеп кырындан азы кеш кырынга пөс салгаш, салыр. Уштарын дузак бар боор кылдыр дүүшкүнней шарыыр.

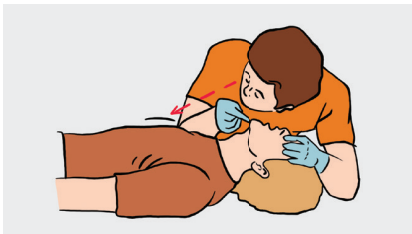

Дузакталган черже чиңге ыяшты (азы шак ындыг хевирлиг өске-даа чүүлдү) дүүшкүн адаанга турар кылдыр киир суптар. Ыяшты тырыкылап тургаш, долгаар шарыгны хан доктаагыже чедир дыңзыдар. Ыяшты чештине бербес кылдыр быжыглаар. Долгаар шарыгны база табельдиг хан доктаадыр шарыгны салыры ышкаш негелделер езугаар салыр.

3. Медерелин болгаш тыныжын хынаарының аргазы.

Медерелин болгаш тыныжын хынаарда, когараан кижини эктинден оваарымчалыг силгээш, "Канчап бардыңар? Дуза херек бе?" деп айтырыңар.

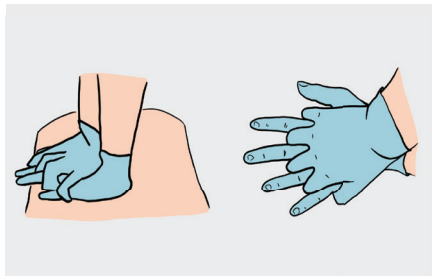
Тыныш оруктарын ажыдыңар. Ону боттандыарда, бир холуңарны когараан кижиниң хаваанга салгаш, өске холуңарның ийи салаазы-биле сегелин көдүргөш, бажын ойттайтыр салыптар. Чаагыңар болгаш кулааңар-биле когараан кижиниң аксы биле думчуунче доңгайгаш, ооң хөрээнче көрүңер. Ооң тыныжын дыңнап, чаагыңарда үндүр тынган тыныжы билдинип турар бе дээрзин хынап, хөрээниң тыныш аайы-биле шимчеп азы шимчевейн турарын тодарадыңар (10 секунда дургузунда).

Тынмайн турар болза, дузалажып турар кижиге дүрген эмчи дузаны кыйгыртыптарын дагзыр: «Бо кижиге тынмайн турар-дыр. Дүрген дузадан кыйгыртыпкаш, кыйгыртыптым деп меңээ чугаалаар силер».

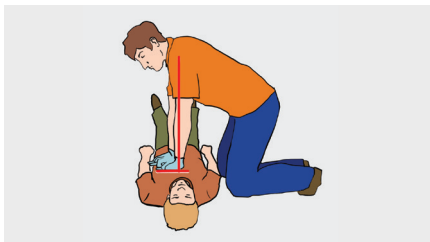
4. Өкпе-чүрек реанимациязын чорудары.

4.1. Хөрек клетказынче базар кылдыныгларның дүрүмнери.

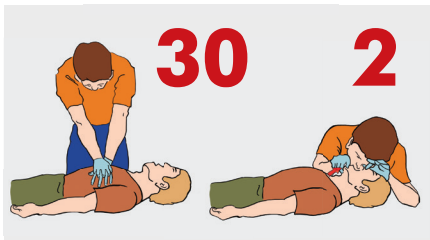

ЧҮГЛЕ КАДЫГ, ДЕСКИ ЧЕРГЕ ЧОРУДАР!

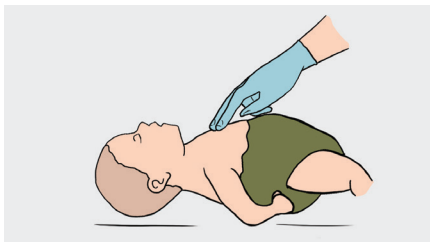
Адыштың дөзүн хөрек клетказының ортузунче салып алыңар. Ийи дугаар холуңарны бир дугаар холдуң кырынче салгаш, салааларны аралаштыр тудуштур тудуп алыңар (шооча хевирлиг кылдыр).

Холдарның шенек чүстерин дортайтып алгаш, эгиннерни когараан кижиниң кырынга базыышкынны хөрек девискээринге дорт азыг (90°) тургузуп алгаш кылырынга эптиг турушту ээлеп алыр.

Когараан кижиниң төш дужунче холдар-биле бүгү мага-боттуң деңзизин ажыглап тургаш, 5-6 см ханы кылдыр, минутада 100-120 удаа кылдыр базар.

1 хар четпээн назылыг чаштарга хөрекче базыышкынны ийи салаа-биле боттандырар. Оон шала улуг назылыг чаштарга - бир азы ийи хол-биле кылыр.

4.2. Кылымал тындырылга чорударының дүрүмнери.

Когараан кижиниң бажын ойтаткаш, бир холунарны ооң хаваанга салгаш, өске холунарның ийи салаазы-биле ооң сегелинден өрү көдүрүптүңер. Когараан кижиниң думчуун ийи салааңар-биле дуй тудуп алыңар. Бодунарның анаа тыныжыңар-биле агаарны киир тынгаш, эриннериңер-биле когараан кижиниң аксын агаар үнмес кылдыр дуглап алгаш, ооң тыныш оруктарынче агаарны 1 секунда дургузунда бир дески кылдыр киир тынмышаан, ооң хөрек клетказының көдүрлүп кээрин хайгаараңар. 3 удаа кылымал тыныш кылырынга 10 секундadan хөй эвес үе чарыгдаттыңар ужурулуг.

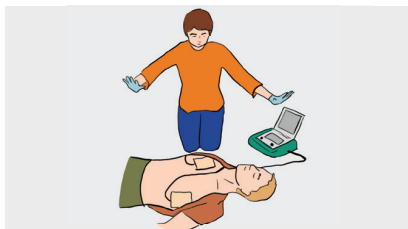
Тайылбыр: Шак бо хемчегни боттандырып тургаш, аптечкалар составынче кирип турар "аас-херексел-аас" деп кылымал тындырылга чорудар херекселди ажыглаарын сүмелеп турар.

Каш кижии реанимация чорудуп турарындан хамаарылга чокка, хөрекче 30 катап баскаш-ла, 2 удаа кылымал тындырылганы кылыр ужурулуг силер.

4.3. Автоматчылткан даштыкы дефибрилляторну ажыглаары (АДД).

Болдунар болза, автоматчылткан даштыкы дефибрилляторну ажыглаңар! Ону ол дораан-даа болза (чүрек согуушкуну соксай бээри билек) азы 3-5 минута-даа эрткенде ажыглап болур.

Ону боттандыарда:

- Дузалажып турар кижини АДД эккээрин дилеңер.
- Өкпе-чүрөк реанимациязын эгелей бериңер: хөрөк клетказынче 30 катап базарын 2 катап кылымал тындырылга кылыры-биле чергелештириңер.
- АДД-ни эккээрге, ону кывыскаш, ында айытканы езугаар хөделиңер:
 - электродтарны хөрөк клетказынга быжыглаңар.

Тайылбыр: дузаны ийи азы оон хөй кижини чедирип турар болза, электродтар быжыглап турар үедө ӨЧР-ни кылырын уламчылаары чугула.

- АДД-нин команды езугаар когараан кижиде кым-даа дегбейн турар деп ылавылап алгаш, согуг бээри-биле кнопканы басыптыңар.

- Ооң соонда ӨЧР-ни уламчылаңар.
- Дефибрилляция биле ӨЧР-ни чергелештирип тургаш, когараан кижиге дуза чедирерин уламчылаңар!

Өкпе-чүрөк реанимациязын дараазында таварылгаларда соксадып болур:

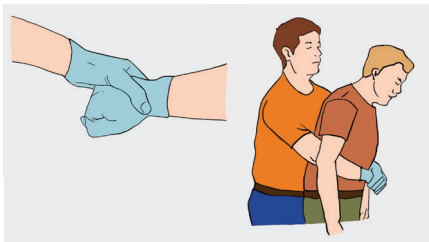
- дүрген эмчи дузазының азы өске тускай албан черлеринин бригадалары келген болза,
- когараан кижини илези-биле дириг шинчи кирип келген болза,
- мага-бот шылааны-биле өкпе-чүрөк реанимациязын чорудары болдунмас апарганда (дузалакчыны хаара тудары чугула),
- бирги дуза чедирип турар кижиге айыыл тургустунуп келген таварылгада.

4.4. Тыныш оруктарын өске чүүл шуут дуй чыдыпкан таварылгада бирги дуза чедирери:

УЛУГ УЛУСКА

Когараан кижиниң артынга туруп алгаш, ону бурунгаар доңгайткаш, адыштын дөзү-биле чарыннар аразынче 5 удаа дыңзыг часкаптар. Бир часкааш-ла, дуй чыдыпкан чер хосталы берген бе деп хынаар.

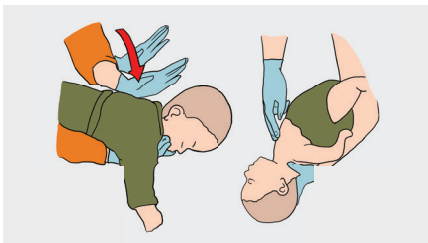

Дуй чыдыпкан өске чүүл ам-даа уштунмаан боор болза, когараан кижиниң иштининң үстүү кезээнден куспактай тудуп алыңар. Бир холуңарны чудуруктанып алгаш, улуг эргээннерни бодуңарже угландыр хирин кырынга тудуп алыңар. Чудурукту өске холуңар-биле тудуп алгаш, ооң иштинче иштии талаже киир болгаш өрү углай хенертен базыптыңар. 5 удаа катап шак ынчаар баскылаптыңар.

СААТТЫГ ХЕРЭЭЖЕН УЛУСКА БОЛГАШ КОГАРААН КИЖИ СЕМИС БОЛЗА (ИЖИНЧЕ БАЗЫП БОЛБАС АЗЫ БАЗАРЫ БОЛДУНМАС!)

Чарыннар аразынче часкагылаарындан эгелеп алыңар, хөрек клетказының адакы кезээнче баскылаар болза эки.

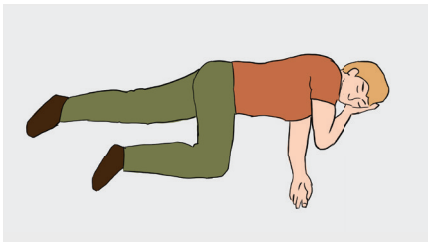
БИЧИИ АЖЫ-ТӨЛГЕ

Им-демдектери: бичии кижиниң тыныжы бачыдап турар, чугааланып шыдапас, хенертен көгөрип эгелээр, медреселин ышкыныптып болур.

Бичии кижини холуңарның кырызынга бажын куду кылдыр бажын быжыглай тутпушаан чыттырып алгаш, чарыннар аразынче 5 удаа часкагылаптыңар. Часкагылаптарга-даа дузалапас болза, хөрек клетказының адакы кезээнче ийи салааңар-биле 5 удаа баскылаптыңар. Шак ол кылдыныгларны өске чүүл уштунгужеге чедир катаптаңар.

Когараан кижини медреселин ышкыныптар болза, өкпе-чүрек реанимациязын эгелей бериңер. Ооң-биле кады аас иштинге өске чүүлдүң көстүп кээп болурун хайгаараңар, ынчан ону чогуур үс-шаанда уштуп кааптар ужурлуг силер.

Тыныжы анаа апарганда, когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгиге чедир ооң тыныжын шыңгыы хайгаараңар!

5. Когараан кижини долузу-биле шинчилеп көөрү болгаш айтырары.

Амы-тынга болгаш кадыкшылга айыылдыг болуп турар кемдээшкиннер, балыг-бышкын, хораннанган, хоралыг амытаннарга ызырткан азы шактырган, механиктиг, химиктиг, электри, изигге кемдээн байдалдарны, херелдеништин салдарын база өске-даа байдалдарның им-демдектерин илередири-биле, когараан кижини долузу-биле шинчип көөр база айтырар.

Когараан кижини долузу-биле кончуг оваарымчалыг шинчип көөр болгаш айтырар!

1

Когараан кижиниң бажын шинчип көрүңер.

2

Когараан кижиниң мойнун шинчип көрүңер.

3

Когараан кижиниң хөрээ биле ооргазын шинчип көрүңер.

4

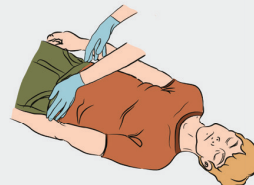

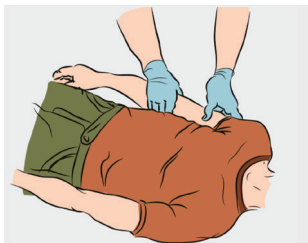
5

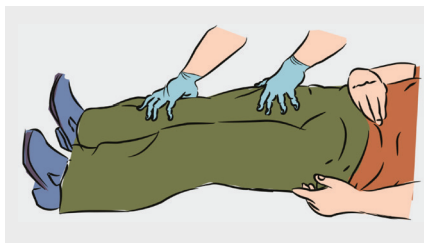
Когараан кижиниң ишти биле үттүг-чарын сөөгүн шинчип көрүңер.

6

Когараан кижиниң холдарының иелдирзин шинчип көөр.

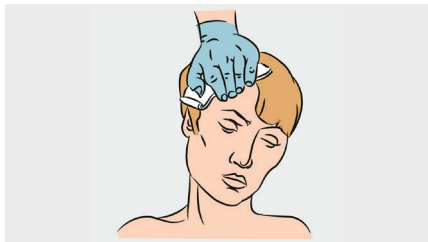
Когараан кижиниң буттарын экидир шинчип көөр. Ооң амы-тынынга база кадыкшылынга айыылдыг хире кемдээшкиннер болгаш өске-даа байдалдар илереттинген болза, бирги дуза чедирериниң чогуур кылдыныгларын боттандырыңар.

Когараан кижиниң амы-тынынга база кадыкшылынга айыылдыг хире кемдээшкиннер болгаш өске-даа байдалдар илереттинген болза, бирги дуза чедирериниң чогуур хемчеглерин боттандырыңар.

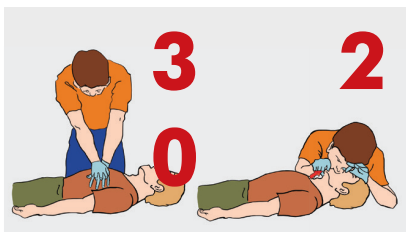
6. Кемдээшкиннер алганда, херелдениишкинге таварышканда, изиг температура, химиктиг бүдүмелдер салдарын алганда, хоралыг амытаннар ызырганда азы шапканда бирги дуза чедирери.

6.1. Кемдээшкиннер алганда бирги дуза чедирери.

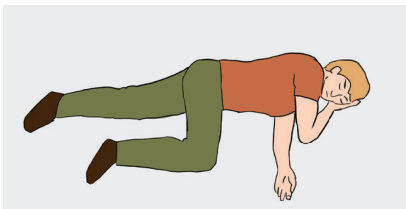
6.1.1. Баш кемдээшкини алганда бирги дуза чедирери.

Балыгны дорт базыптар арга-биле база базып турар кылдыр дыңзыг шарыпкаш, хан агыышкынын соксадыптыңар. Дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар. Когараан кижини медегерин ышкынган бе азы анаа бе, тынып турар бе азы тынмайн турар бе деп хынап туруңар.

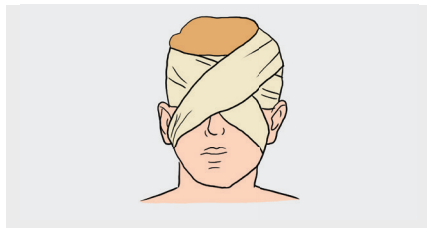

Дириг шинчи чок апарганда өкпе-чүрек реанимациязын эгелей беринер. Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар. ӨЧР-ни когараан кижини боду тынып эгелээринге чедир азы эмнелге ажылдакчыларының келиринге чедир чорудуңар.

Тыныжы анаа апарганда (азы черле анаа тынып турган болза) когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгиге оң тынып турарын доктаамал хайгаараңар.

6.1.2. Карак биле карак хавыыңга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери

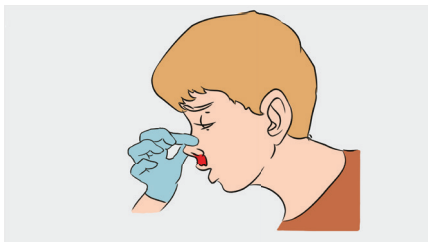

Карактар биле карак хавыыңга кемдээшкин алганда ийи каракты катай шарып калыңар (карактарның иелдирзин дуглавас болза, кадык карактың шимчээшкини кемдээн каракты база шимчедип, аартып, немей кемдээринге чедирер болур). Дүрген эмчи дузазын кыйгыртыптыңар.

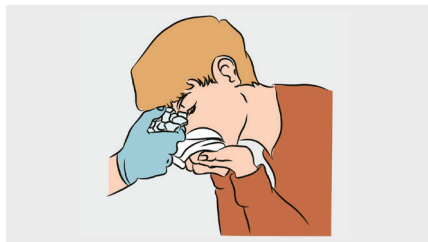

Когараан кижини чанында чоруур кижиниң холундан четтиниң алгаш шимчеп кылаштаар ужурлуг!

6.1.3. Думчук ханзырай бергенде бирги дуза чедирери.

Думчук ханзыраанда когараан кижини олуртуп алгаш, ооң бажын шала бурунгаар углай доңгайтыптыңар. Думчуктуң танактарын 15-20 минута хире кыза тудуптуңар. Ол үеде когараан кижиге аксы-биле тынар уjurлуг!

Думчук кертиинге соок чүүлден тудуптуңар (өл пөс, хар, дош).

Когараан кижиге ханны үндүр дүкпүрүп олурар кылдыр чугаалаңар (хан хырын иштинче кире бээр болза, кустуруп болур). 15-20 минута дургузунда ханзыраары соксавас болза, дүрген эмчи дузанын кыйгыртыптыңар.

6.1.4. Моюнга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.

Хан агыышкыны болганда, балыгны дорт баскаш, базып турар кылдыр дыңзыг шарыыр.

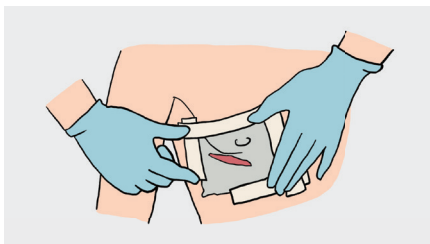
Оорга сөөгүнүң моюн кезээнде кемдээшкин алган деп каразыг бар болза (орук озал-ондаа, бедиктен андарылган, сутже шымны берген), когараан кижини көжүрер уjurлуг апарганда, ооң бажы биле мойнун холдарның кырылары-биле быжыглай турум байдалга тудуп алыр. Когараан кижини дарый уштур апарган болза, ооң мойнун хол-биле шимчевес кылдыр тудуп алыр. Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

6.1.5. Хөрек клетказы балыгланганда бирги дуза чедирери.

Им-демдектери: хөрек клетказында балыгланган черден хан агыышкыны, көвүктелип турар бооп болур база балыг чер дамчыштыр агаар киир сордуруп турар бооп база болур.

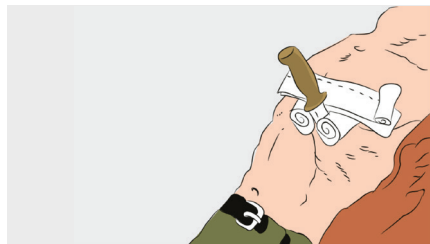
Балыг иштинде өске чүүл чок болза, адыжыңарны балыгга чыпшыр туткаш, ынаар агаар кирбес кылдыр тудуп алыңар. Балыг өттүр киргеш, үне берген болза, кирген болгаш үнген үттерин дуй тудуп алыңар.

Балыг черни агаар өттүр үрбес материал-биле дуглаптыңар (балыгны агаар кирбес кылдыр дуглаар), ол материалды шарыг-биле азы пластырь-биле быжыглаңар.

Когараан кижини балыгланган талазынче ийлендир шала олулар кылдыр чыттырып калыңар.

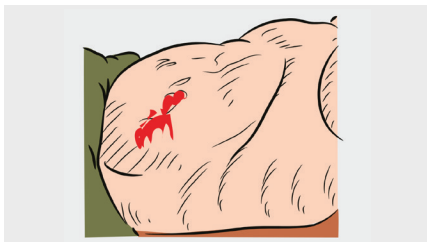

Балыг иштинде өске чүүл бар болза, ону шимчевес кылдыр борбайтыр ораап каан бинт-биле, пластырь азы шарыг-биле быжыглап калыңар.

Балыг иштинден өске чүүлдерни болуушкун болган черге уштуру хоруглуг!

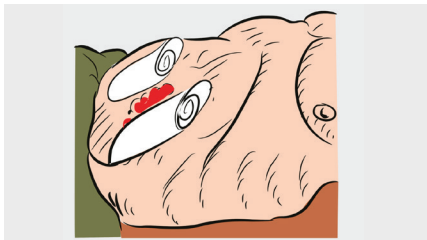
Дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

6.1.6. Ижинге кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.

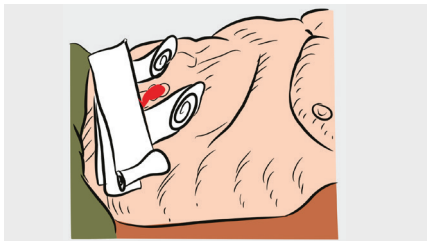

Хан агышкыны бар болза, балыгны дорт баскаш, базып турар кылдыр дыңзыг шарыыр.

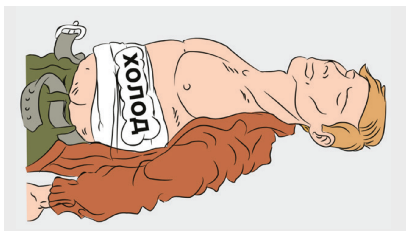
Балыг иштинче уштуна берген иштики органнарны киир сугары, оларны дыңзыдыр бинт-биле чыпшыр шарыыры, балыг иштинден өске чүүлдү уштуру хоруглуг.

Иштики органнары уштуна берген ижин балыгланышкыны болган таварылгада уштуна берген органнарны долгандыр марля бинтиден ораап каан дүрүглерни салып калыңар (уштуна берген иштики органнарны кадагалаңар).

Дүрүгнүң кырындан сугга өттүрүп каан шарыг азы арыг пөс-биле шуглап калыңар. Уштуна берген органнарны чыпшыр итпейн, пөстү ижинге чыпшыр шарыптыңар.

Ижиннің хааглыг кемдээшкини болганда (ижин ханазының көскү кемдээшкиннери чок), ижин кырынга соок чүүлден салгаш, когараан кижиниң шала дыгдындыр кожа салып алган буттарының адаанче дүрүг киир суккаш, ооргазынга чыттырып калыңар.

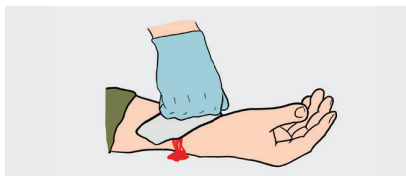
Когараан кижини доңа бербес кылдыр хемчээн алыңар. Чылыг чоорганнар, хеп-биле ораап каар. Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Ижин кемдээн таварылгада когараан кижиге суук чүүл ижери база чемненири хоруглуг! Суксаанын намдадыр ооң эриннерин өттүрүп берип болур.

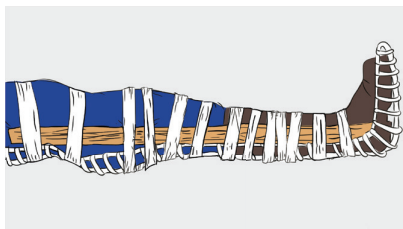
6.1.7. Холдар-буттарга кемдээшкин алганда бирги дуза чедирери.

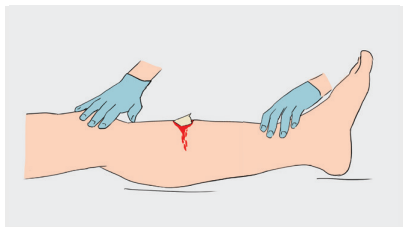
Силерге-даа, когараан кижиге-даа айыыл чок деп ылавылап алыңар. Когараан кижиниң биологтуг суук бүдүмелдеринден камгаланыры-биле, эмнелге хол-хаптарын ажыглаңар. Когараан кижини (херек болза) көжүрүштүңер.

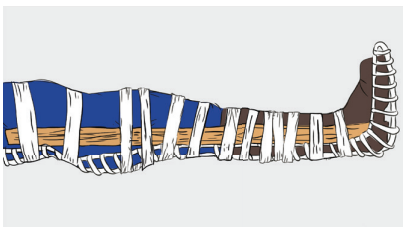
Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар. Даштыкы хан агыышкынын доктаадыңар.

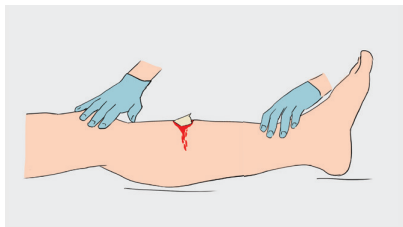
Когараан кижини боттарыңар көжүрер деп турар болзуңарза, сөөктер сынган черлерни чаткыыш азы холга туттунган тааржыр чүүлдер дузазы-биле хеп даштындан салгаш, шимчевес кылдыр быжыглаңар.

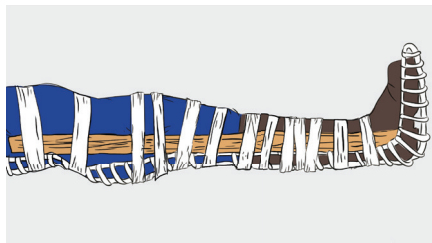
Сынган черниң үстүндө болгаш адаанда турар ийи кожа чүстерни шимчевес кылдыр быжыглаар.

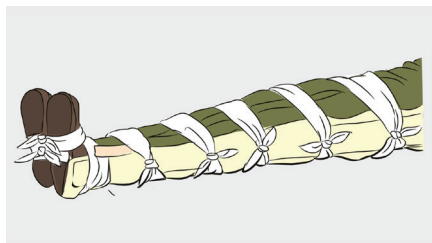
Шимчевес турум байдалды хандыраар херексел кылдыр чаткыышты азы чиңге калбак чүүлдерни - шөйбек ыяштар, манзалар, шугумнар, будуктар, фанера, картон д.о.ө. - ажыглап болур. Холга туттунган тааржыр чүүлдерден кылган чаткыыштарның чидиг азыгларын, кыдыгларын хоюглаан, бинт-биле ораап, чымчактаан турар ужурлуг. Чаткыышты салган соонда бинт азы пластырь-биле быжыглаар. Сөөк сынганда чаткыышты хеп биле идик даштындан быжыглай шарыыр.

Ажык сынган таварылгаларда сөөк сыныы дашкаар үнүп келген черлерге чаткыыш быжыглаары хоруглуг.

Чаткыштын узун дуртун дургаар (сынган черний дужундан өске кезээнге) бутка азы холга бинт-биле чыпшыр шарыыр, ынчалза-даа хан эргилдези боглу бербес кылдыр эмин эрттир дыңзытпас. Бут сынган таварылгада чаткышты ийи талазындан быжыглаар.

Чаткыш азы ол хевирлиг кылдыр ажыглаптар өске чүүлдер чок болза, кемдээн бутту кадык бутка чыпшыр шарып тургаш, а холду мага-ботка чыпшыр шарыпкаш, шимчевес турум байдалды чедип ап болур.

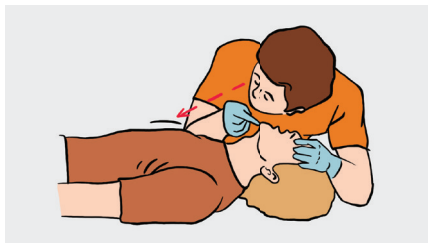
Когараан кижини соокка доңурбас, чигирзиг чылыг суксунну хөйү-биле ижиртир.

6.2. Хораннанганда бирги дуза чедирери.

6.2.1. Аас дамчыштыр хораннанганда бирги дуза чедирери.

Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустун дузазы-биле) кыйгыртыптыңар. Болган чүүлдүң байдалдарын тодарадыңар (эмгЕ хораннанган таварылгада эмниң хавын чедип келген эмнелге ажылдакчызынга көргүзүңер). Когараан кижин медреселин ышкынмаан болза, аңаа 5-6 стакан суг ижерин саналдааш, ийи салаа-биле дылдың дөзүнчө басып тургаш, кустуруп. Кускан соонда ижин чууруп уламчылаар. Ижин чуулдазының үезинде ниитизи-биле ишкен сугнун хемчээли 2,5-5 л. боор ужурулуг. Ижин чуулдазын кустурган суг арыг апаргыже чедир уламчылаар.

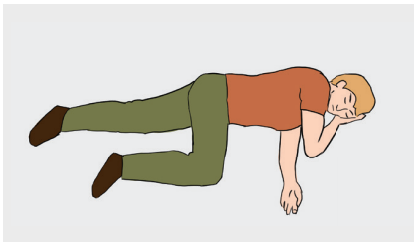

МЕДЕРЕЛИН ЫШКЫНЫПКАН ТАВАРЫЛГАДА ИЖИН ЧУУЛДАЗЫН ЧОРУТПАС!

Когараан кижин медреселин ышкынмаан болза, ооң бодунун тынып турарын база (азы) хан эргилдезинин чоруп турарын хынаңар.

Дириг шинчи чок хире болза, өкпе-чүрек реанимациязын эгелептиңер (24-кү арынны көөр).
ӨЧР-ни когараан кижин боду тынып эгелээринге чедир азы эмнелге ажылдакчыларының келиринге чедир уламчылаңар.

Когараан кижиге катап тынып эгелээн соонда (азы тыныжы соксаваан турган таварылгада) ону ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгиге ооң тынып турарын доктаамал хынап туруңар!

Когараан кижини чылыг чоорганнар, хепке ораап алыңар.

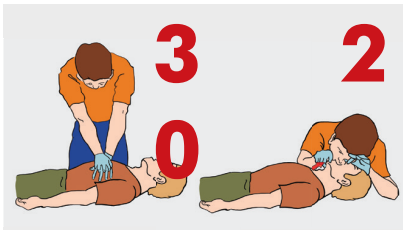
6.2.2. Тыныш оруктары дамчыштыр хоралыг бүдүмелдер киргенде бирги дуза чедирери.

Силерге-даа, когараан кижиге-даа айыыл чок деп ылавылап алгаш, когараан кижини айыыл чок черже үндүрө бериңер азы соңгаларны ажыткаш, өрөөл иштин агаарладыптыңар.

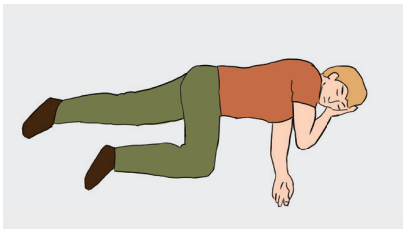
Угарлыг газка хораннанының им-демдектери: карактар ажып-аарыыр, кулактар түүңейнип турар, баш аарыыр, кустулар, меделерин ышкыныптар, кежи кыза бээр.

Амыдырал-хандырылгага ажыглаар газка хораннанының им-демдектери: баш аартай бээр, баш дескинер, кулактар түүлээр, кустулар, шыңганнар хенертен суларай бээр, чүрек согуу дүргедээр, уйгузураар, меделерин ышкыныптар, суук албанын билбейн салыптар, кежи куураа (көгере) бээр, тыныжы дүргедээр, далып-тырта бээр.

Когараан кижиге дириг шинчи чок хире болза, өкпе-чүрөк реанимациязын эгелей бериңер. Дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыштыңар.

ӨЧР-ни когараан кижиге боду тынып турар апаргыже чедир азы эмнелге ажылдакчылары келгиге дээр уламчылаңар.

Когараан кижиге катап тынып эгелээн соонда (азы тыныжы соксаваан турган таварылгада) когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгиге ооң тынып турарын доктаамал хынап туруңар.

6.2.3. Карактар кемдээнде бирги дуза чедирери.

Каракты химиктиг бүдүмелге чиртип алган болза азы каракче өске чүүл кире берген таварылгада карактың хавыын салааларыңар-биле оваарымчалыг ажыткаш, каракты арыг суг-биле экидир чуптуңар (өрээл температуразында суг болза эки). Суг думчуктан чулчургайже агып бадар кылдыр каракты суг-биле чуур.

Ийи каракты катай шарып калыңар (карактарның иелдирзин дуглавас болза, кадык карактың шимчээшкени кемдээн каракты база шимчедип, аартып, немей кемдээринге чедирер болур).

Дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Когараан кижичанында чоруур кижиниң холундан четтиниң алгаш шимчеп кылаштаар ужурлуг!

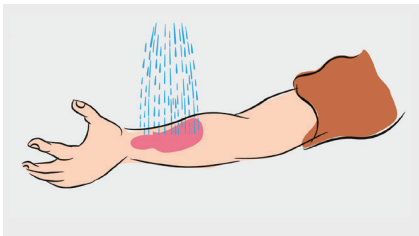
6.3. Өрттенгенде бирги дуза чедирери.

Силерге-даа, когараан кижиге-даа айыыл чок деп ылавылап алыңар. Когараан кижини доктааткаш, ону чер кырынга чыттырыптыңар.

Өрттени берген хепти кандыг-даа арга-биле өжүрүптүңер (чижээ, өрттөнмөс пөс-биле кижини шуглаптар).

Өрттени берген черни суг-биле 20 минута дургузунда соодар.

Суглаңгыларны дежиң болбас, балыг-бышкын иштинден өске чүүлдерни болгаш чыпшына берген хепти адырып болбас! Өрттөнгөн черже стерилизациялап каан бинт-биле шарааш, шарыг кырындан соок чүүлден салып калыңар. Хөй суксундан ижиртиңер.

Дүргөн эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

6.4. Изигге (хүнге) аттырыпканда бирги дуза чедирери.

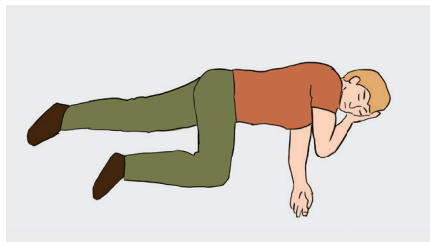

Изигге (хүнге) аттырыпканының им-демдектери көстүп келгенде (эът изип эгелээр, кеш кууарып, деридип эгелээр, баш аарыыр, куску кээр болгаш кустуар, баш дескинер, сулараар, меделерин ышкынар, далар-тыртар, чүрек согуу дүргедээр болгаш тыныш бачыдаар), когараан кижини сериин, агаарлап турар черже (хөлегеже, ажык соңга караанче) көжүрүптүңер.

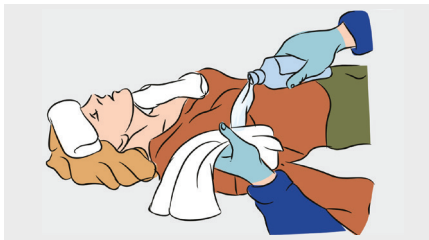

Когараан кижини дириг шинчи чок болза, өкпе-чүрек реанимациязын эгелептиңер. Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

ӨЧР-ни когараан кижини боду тынып турар апаргыже чедир азы эмнелге ажылдакчылары келгигеже дээр уламчыланар.

Когараан кижини катап тынып эгелээн соонда (азы тыныжы соксаваан турган таварылгада) когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгигеже ооң тынып турарын доктаамал хынап туруңар.

Когараан кижиниң бажынче болгаш мойнунче соок сугга өттүрүп каан аржыылдардан (салфеткалардан) салып калыңар.

Далып-тыртып эгелээн таварылгада когараан кижиниң бажы биле мага-бодун кемдеп-кергей бербези-биле тудунар (ынчалза-даа баспаңар).

Когараан кижии медресел кирип келирге (азы медреселин ышкынмаан турган болза) сериин сугдан ижиртип калыңар.

6.5. Донурганда бирги дуза чедирери.

Когараан кижини чылыг черже көжүрүптүнөр.

Мага-боттуң кемдээн кезектерин, буттар-холдарны чылыг кадагалаар материал-биле шуглаптыңар (хөвөң, чоорган, хеп).

Хан эргилдезиниң катап чоруп эгелээни-биле кады чаңгыс үеде иштинден чылыгып келир ужурлуг.

Кемдээн девискээрлерни идепкейлии-биле чылдып (чижээ, изиг сугже киир суп), дүрбүп, нугуп, кандыг-бир чүүл-биле чаап болбас!

Когараан кижини чоорганнарга орааптыңар, херек таварылгада кургаг хептен кедирип каар.

Чигирзиг изиг суксундан экидир ижиртиңер.
Изиг чем-биле чемгеринер.

Арага ажыглап болбас!

Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

6.6. Ниитизи-биле доңупканда бирги дуза чедирери.

Когараан кижини чылыг черже көжүрүптүңөз азы чылыдыр (чылыг чоорган, камгалал шуглак, хеп-биле) шуглаптыңар.

Дүргөн эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Когараан кижини медресин ышкынмаан болза, чигирзиг изиг суксундан хөйну бериңер. Изиг чем-биле чемгериңер.

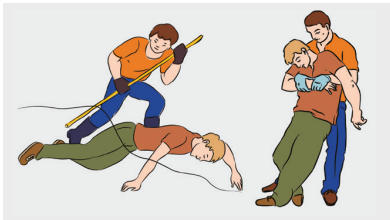
Арага ажыглап болбас!

6.7. Электри тогундан кемдээнде бирги дуза чедирери.

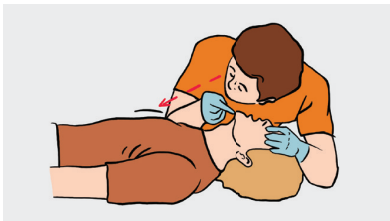
112 дугаар-биле дарый дуза чедирер албан черлерин кыйгыртыптыңар. Бодуңарның айыыл чок чорууңарны магадылаңар. Когараан кижиге ол дораан дегбенер, чүгө дизе, ол ам-даа электри тогуңуң салдарыңуң адаанда бооп болур. Аргалыг болза, токту дөзүңден өжүрүптүңөз - амыдыралга ажыглаар электричество болза, электри санаар херекселден өжүрүптөр кывыска азы автоматчыткан өжүрер чүүлдү басыпкаш, боду өжүрүптүп болур.

Бүдүрүлгеге азы бедик вольтулуг электри четкилеринге электричествого соктурган болза, авария-камгалал тургузуңларыңуң келирин манап алыры чугула. Когараан кижиге чер кыры-биле барып чедерде бичии-бичии базымнар кылып тургаш, кылаштаар.

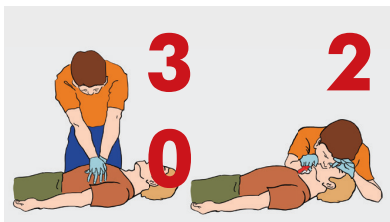

Когараан кижиден электри удазынын кургаг, ток эрттирбес чүүл дузазы-биле (узуу ыяш, пластик) ап октаптыңар.

Когараан кижиниң хевинден туткаш, электри удазынының черге дегген черинден азы ток күжүнүн адаанда турар дериг-херекселден 10 метрден эвээш эвес ырак черге сөөртүп аппарыңар.

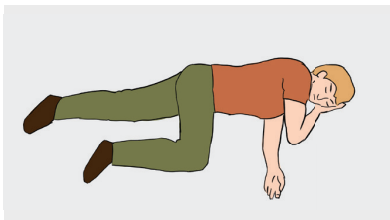

Когараан кижі боду тынып турар бе дээрзин тодарадыңар.

Когараан кижі дириг шинчи чок болза, өкпе-чүрек реанимациязын эгелептиңер. Дүрген эмчи дузазын ооң мурнунда кыйгыртпаан турган болза, (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

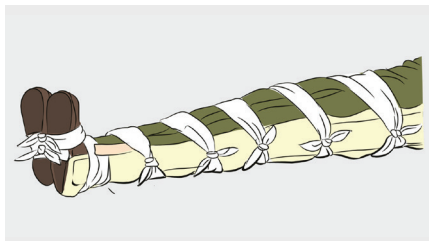
ӨЧР-ни когараан кижі боду тынып турар апаргыже чедир азы эмнелге ажилдакчылары келгизеге дээр уламчылаңар.

Когараан кижі катап тынып эгелээн соонда (азы тыныжы соксаваан турган таварылгада) когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузазы келгизеге ооң тынып туарын доктаамал хынап туруңар.

6.8. Хоралыг амытаннар ызырганда азы шапканда бирги дуза чедирери.

6.8.1. Чылан шапканда бирги дуза чедирери.

Когараан бутту азы холду шимчевес кылдыр турум байдалга арттырар. Бутту ызырыпкан болза, ону өске бутка чыпшыр бинт-биле ораап калыңар.

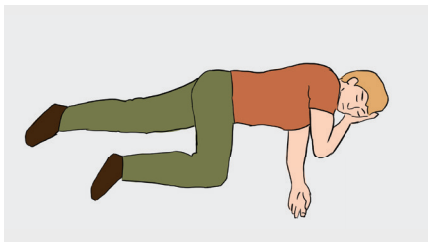

Холду ызырыпкан болза, ону дыгдындыр мага-ботка чыпшыр ораап каар. Ызырыпкан черге соок чүүлдү салып каап болур.

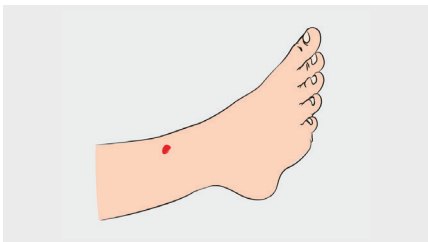
Когараан кижиге дириг шинчи чок болза, өкпе-чүрек реанимациязын эгелептиңер. Дүрген эмчи дузасын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузасы-биле) кыйгыртыптыңар.

ӨЧР-ни когараан кижиге боду тынып турар апаргыже чедир азы эмнелге ажылдакчылары келгиге дээр уламчылаңар.

Когараан кижии катап тынып эгелээн соонда (азы тыныжы соксаваан турган таварылгада) когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып калыңар. Дүрген эмчи дузасы келгигеже ооң тынып турарын доктаамал хынап туруңар.

6.8.2. Курт-кымыскайк ызырыпканда бирги дуза чедирери.

Курт-кымыскайк ызырыпкан болза, балыгдан шапкан азы ызырыпкан чүүлүн уштуп кааптыңар

Шапкан азы ызырыпкан черге соок чүүлден салып калыңар.

Аллергия реакциязы болу берген таварылгада эмчинин дузасын дилээри чугула.

Эмнелге ажылдакчызының келиринге чедир когараан кижиниң байдалын хайгараңар.

6.9. Моорай берген таварылгада бирги дуза чедирери.

Им-демдектери: арны ак-тос апаар, хенертен түр үеде медреселин ышкыныптар. Когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырып, галстугун суларадып, хевинин үстүкү өөгүн чежип, чүвүрүнүн курун кошкадып, идиин ужулгаш, арыг агаар тынар арганы тургузар.

3-5 минута ажыр медресел кирбес болза, дүрген эмчи дузазын (бодуңар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Кандыг-даа таварылга болза, медресел ышкындырганының чылдагаанын тодарадыры-биле шинчидип, эмчиже чедери чугула.

6.10. Курлуп, тырта берген таварылгада бирги дуза чедирери.

Им-демдектери: хенертен шыңганнар чагырга чокка удаа-удaa чыырлып эгелээр (курлур, тыртар), тыныжы/медресели кезек болгаш азы түр үеде чиде бээр, аксындан чараа азы көвүк төктүп эгелээр, карактарын өрү аңдара көрүптер, дылын база ызырыптып болур.

Курлуп, тырта берген таварылгаларда когараан кижини (кээп ужуп чыткан болза) тудуп алыр, бажын болгаш мага-бодун кемдээшкиннерден камгалап, тудуп алыр (ынчалза-даа баспас).

Курлуп, тыртары доосту берген соонда түр үеде медреселин ышкыныптып болур. Когараан кижини ийлендир турум байдалга чыттырыпкаш, дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар.

Кандыг-даа таварылга болза, курлуп, тыртар байдалдар тургустунуп келгенде, эмчиже чедери чугула.

7. Ооң мурнунда эмчинин бижип бергени эмнээшкинге ажыглаар эм-таң аймаан ижеринге когараан кижиге дузалаары.

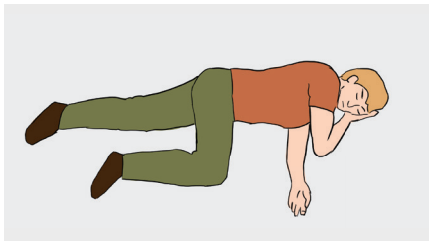
Чамдык таварылгаларда когараан кижинин байдалы ооң мурнунда илереттинген аарыгларнын уржуу-биле баксырай берип база болур. Шак мындыг таварылгаларда ооң мурнунда эмчинин бижип бергени эмнээшкинге ажыглаар эм-таң аймаан ижеринге когараан кижиге дузалаары негеттинип болур.

Бирги дуза чедирип турар үеде (когараан кижини медреселин ышкынмаан болза) когараан кижини кандыг-бир аарыгдан (чижээ, диабет, бедик/чавыс хан базыышкыны д.о.ө.) аарып турар бе база кандыг-бир эм-таң аймаан доктаамал ижип турар бе деп айтырыңар.

Когараан кижинин бодунун байдалын (аарыының салдары-биле) канчалдыр билип турарын база ам эмин ижип алыры негеттинип турар бе дээрзин айтырыңар. Когараан кижиге эмин ужулгап, ижеринге дузалаңар.

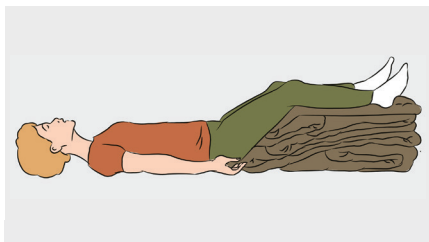
Дүрген эмчи дузазын (бодунар азы долгандыр турар улустуң дузазы-биле) кыйгыртыптыңар. Когараан кижинин байдалын доктаамал хынап туруңар.

8. Когараан кижиниң мага-бодун таарымчалыг байдалче киирери база ол байдалга турум тудары.

Ийленип алган турум байдал:

- Медерелин ышкыныпканда
- Удаа-дараа кузуп турар болза.
- Оорга болгаш ужа өрттенген болза.

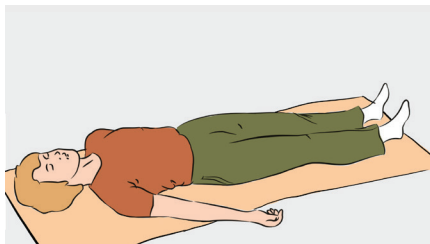
Буттарын дискетеринде дыгдынып алгаш, бедидир көдүрүп алгаш, ооргада чыдар байдал:

- Ижин хозунга кемдээшкиннер алганда.
- Хөй хан чидиргенде азы иштики хан төктүүшкүнү бар деп каразыг барда.

Олуруп алгаш азы олура аарак байдал:

- Хөрек клетказынга кемдээшкиннер алганда.

**Дески кадыг чүүл кырынга ооргазынга
чыдып алып байдал:**

- Оорга сөөгү кемдээн деп каразыг бар болза.

9. Психологтуг ачы-дузаны чедирери.

**Психологтуг ачы-дузаны чедирери
(ангы удуртулгадан азы бистин
сайтывыстан өөренип көрүп алыңар).**

@РОССИЯНЫҢ ОБЯ-ЗЫНЫҢ ДПДТ

